

השנים המבולבלות - על שנותיה הראשונות של "הפועל" תל אביב

כפיר פרנקל/אייל גרטמן.

מהיכן מתחילים? בערב פורים שנת תרפ"ג, התכנסו כעשרים חברים-פועלים, בשכונת נווה שאנן שבתל-אביב להקים איגוד פועלים מיוחד לספורט: "הפועל" בתל אביב הגיע בימים אלה לשנת הבר-מצווה. פורים 1923 הוא יום יסודו... בדירת אחד החברים בנווה שאנן בתל אביב נתכנסו- כעשרים פועלים שיזמו להקים איגוד פועלים מיוחד לספורט... אסיפה זו הצטיינה במעשיותה. נאומים נלהבים לא הושמעו בה, גם ויכוחים לא הסעירוה... ביחס לשם היו כמה הצעות: 'ק.ס.פ.'- ראשי תיבות של קלוב ספורט פועלי וכו'. אך השם 'הפועל' נתקבל על דעת כולנו." כך כותב אברהם עשני בעיתון "דבר" (16.3.1936) לרגל הגעתה של "הפועל" תל-אביב לשנת הבר מצווה שלה. כעבור כמה חודשים בתום תקופת חגי תשרי (כ"ג תשרי תרפ"ד) הונפקו בתל-אביב פנקסי החבר של האגודה. בארכיון מכון וינגייט נמצא פנקס החבר של אברהם עשני שמספרו הנקוב הוא מספר שתיים. כוונת הדברים הבאים היא לשפוך אור על שנותיה הראשונות של "הפועל" תל-אביב, נסיבות הקמתה ואופייה האידאולוגי כמועדון ספורט נפרד לפועלים. כל זאת מיום העדות הראשונה על קיומה במרץ 1923 ועד ראשית שנת 1927. כדי לעשות כן נשחזר את ציר הזמן כפי שהדברים התרחשו, על פי הידוע לנו מאירועי אותה תקופה.

אחרי המלחמה הגדולה - "ספורט הפועלים" והקמת סניף "הפועל" תל-אביב: כאמור, באסיפה אותה מתאר עשני לא הושמעו נאומים נלהבים והוחלט לגשת לעצם העניין: "הדאגה העיקרית היתה- להשיג כדורגל, כי הפרוטה לא היתה מצויה בכיסנו. לא עליכם" בחודש אפריל 1950 התפרסם גליון מיוחד של הירחון "גורן-כידון" בהוצאת מרכז "הפועל", שהוקדש לנושא: "25 שנות 'הפועל' בתל-אביב". למרות ששנת ההקמה לפי הגליון המיוחד היא שנת 1925, בגליון זה מובאים עדותיהם של עיתונאי הספורט הבכיר מאיר בניהו, והעסקן הבכיר של "הפועל" תל-אביב אריה בן-גד, ושניהם המעידים ומספרים את סיפור ההתארגנות של "הפועל" תל-אביב, בשנת 1923. העדות של בניהו מחזקת את הדברים שפרסם עשני ב"דבר" בשנת 1936. וכך הוא מספר: "בדירת המרכז לתרבות של הסתדרות העובדים העבריים ברחוב אלנבי מול רחוב ביאליק ישבנו קבוצת חברים של חוג דרמטי (ממנו התפתחה במרוצת הזמן תיאטרון אהל) והנה אנו שומעים רעש. מיהרתי לחדר השני וראיתי תמונה זו: מזכיר ועדת התרבות מחזיק בידיו רשת וכדורגל (אם אפשר לקרוא בשם זה את העטיפה החיצונית של כדור ממולא סמרטוטים) וצועק אל חבר אחר ששמו עשני: - לכו לכם לכל הרוחות. איני רוצה לראותכם פה. עשני סיפר באותו מעמד שהם יסדו קבוצה לכדורגל בשם הפועל ומאין מקום אחר שמו את 'רכושם' בארון של ועדת התרבות. ברי לו שכאן מקומו." לא בכדי הבחין בניהו בהתלהבות, וביצירת קשר ישיר בין תרבות, ספורט וחזון סוציאליסטי. ההתלהבות של עשני וחבריו להקים קבוצת ספורט לפועלים שאבה השראתה מהתפתחות "ספורט הפועלים" באירופה באותה תקופה. קצת רקע היסטורי, ארגוני הספורט של הפועלים קמו באירופה בסוף המאה ה-19, מתוך הנחה שהפועלים זקוקים לתנעה ספורטיבית משלהם, הן בגלל צרכיהם המיוחדים לשיפור בריאותם, והן כמכשיר המאגד סביבו פועלים המתקשרים בדרך זו לתנועת הפועלים. בשנת 1920 נוסד בשוויץ ה"אינטרנציונל הסוציאליסטי של ספורט הפועלים" (*Sozialistische Arbeiter Sport Inernational, SASI*, להלן: סאס"י). הסאס"י ראה עצמו כמענה וכמתחרה לספורט האולימפי. כפועל יוצא מכך אירגן הסאס"י בין מלחמות העולם שלושה "משחקים אולימפיים פועליים" (פרנקפורט על המיין- 1925; ווינה- 1931; אנטוורפן- 1937) שהיו תחליף למשחקים האולימפיים, ומספר המשתתפים שלהם היה גדול בהרבה. בדומה לכך הוקמו באותה עת אגודות ספורט יהודיות סוציאליסטיות, בעיקר בפולין. תנועת ה"בונד" ייסדה בפולין אגודת ספורט גדולה של פועלים בשם "מארגנשטערן", שהתחרתה בציבור היהודי כנגד "מכבי". רוב הצעירים בעלי הרקע הספורטיבי שהקימו את "הפועל" תל-אביב עלו בעלייה השלישית מברית-המועצות או מפולין. כך, שבמידה רבה הקמת "הפועל" תל-אביב היתה קשורה אפוא לחלק מתהליך שהתרחש הן במדינות רבות באירופה והן בעולם היהודי באותה התקופה. עיקרו של התהליך היא הקמתן של אגודות ספורט נפרדות לפועלים.

המשבר הכלכלי בשלהי העלייה השלישית- פועלים מובטלים והקמת "הפועל" תל-אביב: העלייה השלישית (1919-1924) התאפיינה בגידול משמעותי של ציבור הפועלים בארץ-ישראל, ובתקופה זו נוסדה "ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל" (להלן: "ההסתדרות") בדצמבר 1920. זאת ועוד, בשנות העלייה השלישית חלה התפתחות גדולה במגזר העירוני היהודי בארץ-ישראל, בעיקר בתל-אביב. היתה זאת הטריטוריה העירונית היחידה בארץ-ישראל שהתנהלה על-ידי נציגים

יהודיים שנבחרו בצורה דמוקרטית, והשפה העברית הונהגה בה רשמית. בתוך ארבע שנים (1920-1923) גדלה תל-אביב פי 10 (!) - מ-2,000 ל-20,000 נפש. צמיחה זו הביאה אלפי פועלים לעיר, ובמחצית השניה של שנת 1922 הפכה תל-אביב לריכוז הראשון במעלה בארץ של פועלים עבריים. עם זאת, לעומת השנים 1920-1922 שהיו שנות צמיחה כלכלית, בשנת 1923 חל שינוי לרעה ובלטו כמה תופעות שליליות המצדיקות את ההגדרה שפל (מיתון): ראשית, גדל מספר היורדים מהארץ. שנית, מספר המובטלים עלה פי 3 ויותר באותה שנה (כ-4,000 מובטלים, כמחציתם בתל-אביב). שילוב זה של ירידה ואבטלה, גרם לתחושה של אבדן אמונה בהצלחת המפעל הציוני. לעניינו, המשבר הכלכלי הביא לאבטלה ופנאי מאונס, שנוצל על-ידי הפועלים לפעילות ספורטיבית ובמרכזה משחק הכדורגל, שנעשה פופולארי לאחר הכיבוש הבריטי של ארץ-ישראל. ברוח הדברים האלה התכנסו עשני וחבריו בפורים 1923. אם כן, ההתארגנות עליה מספר עשני התאימה את עצמה לתנאים האובייקטיביים בארץ-ישראל באותה עת, המציאות הכלכלית הקשה שהביאה לאבטלה, והאבטלה הביאה לרצון של הפועלים לשחק כדורגל במסגרת עצמאית מנותקת מ"מכבי". ואכן עשני מעיד כי: **"שנת 1923 זכורה כשנת מצוקה. פועלים מחוסרי עבודה התפרנסו אז על הלוואה בסכום 24 גרוש לשבוע". ... "בדירת אחד החברים בנווה שאן בתל אביב נתכנסו- אחרי שובם מתחרות כדורגל ב'המכבי'- כעשרים פועלים שיזמו להקים איגוד פועלים מיוחד לספורט."**

העדות הראשונה המתועדת בעיתונות המדווחת על משחק כדורגל של קבוצת "הפועל" תל-אביב מופיעה בעיתון "הארץ" מיום הרביעי לאפריל 1924 במדור ביפו-ובתל אביב מסופר כי נבחרת המשטרה הבריטית ניצחה את קבוצת "הפועל" בתוצאה 2:1. לאחר המחשק הזה, נפסקה הפעילות בסניף לתקופה של מספר חודשים. בגליון המיוחד של גורן-כידון לרגל 25 שנות "הפועל" תל אביב, מופיעה עדות נוספת מאת אריה בן-גד (1904-1974) לדבריו: **"ניצני הארגון הראשון של 'הפועל' בתל-אביב לא האריכו ימים. מרבית החברים נחלצו ויצאו לעבודת הטבק בגליל העליון וכך נתפרדה החבורה וההתפתחות נבלמה בעודה באיבה."** אם כן, החברים-פועלים שהיו מובטלים מצאו עבודה זמנית בקטיף הטבק, ולכן הפעילות נפסקה לזמן מה. **סיכום ביניים**: בחודש ניסן תרפ"ז (אפריל 1927) יצא הגליון הראשון של כתב עת 'עזנו' שהתפרסם על ידי מרכז "הפועל" לפרקים עד לשנת 1948. בגליון 'עזנו' כותב הד"ר משה גובשויב את זיכרונותיו ארבע שנים קודם לכן, קרי שנת 1923. זוהי העדות המוקדמת ביותר הקרובה לזמן האירוע ובה מאשש גובשויב את הכתוב לעיל, אודות הקמת "הפועל" בתל-אביב: **"הייתי בין החברים הראשונים של 'הפועל' עוד לפני ארבע שנים בזמן הוסדו בתל אביב. התחלת 'הפועל' היתה מצערת. התאספו כמה בחורים פועלים יסדו קלוב ספורטיבי וכינוהו בשם 'הפועל'."** לפנינו עדות נוספת המציינת שההתחלה היתה "מצערת" והדבר קשור לבעיות הכלכליות והחברתיות של אותה תקופה. זאת ועוד, גובשויב מציין את הנסיבות בהן הוקם הסניף: **"הדבר היה בעתו, כי מזמן היה מורגש בארץ צורך של קלוב פועלים ספורטיבי מיוחד לפועלים. וההכרה בדבר ארגון מיוחד של פועלים לשם ספוק צרכיהם הספורטיביים חדרה יותר ויותר ללבות הפועלים. כי רוב הפועלים לא מצאו את מקומם בשירות 'המכבי'. לא כאן המקום לעמוד על הסבות שגרמו לכך אבל זוהי עובדה."** כלומר, העדות של גובשויב מחזקת את דבריו של עשני שהוזכרו, כי המועדון צמח "מלמטה" מתוך התארגנות של חברים-פועלים שהרגישו את הצורך במועדון ספורט משלהם המנותק מ"המכבי", בדומה למועדוני ספורט של פועלים נפרדים שקמו באותה תקופה באירופה.

העלייה הרביעית והתבססות הקלוב הספורטיבי של "הפועל" תל אביב 1925: לאחר הפסקת הפעילות בחודשי האביב-קיץ של שנת 1924, העדות הבאה להתחדשות הפעילות בסניף "הפועל" תל-אביב היא מחודש פברואר 1925, שזוהי כבר תקופת העלייה הרביעית. קצת רקע היסטורי, כאמור, בסוף שנת 1923 ובתחילת שנת 1924 שרר בארץ משבר כלכלי וחברתי, והנה, באמצע שנת 1924 החלה תקופה של גיאות כלכלית. העלייה הרביעית, היתה העליה ההמונית הראשונה בתולדות היישוב: תוך שנתיים הגדיל עצמו היישוב היהודי בארץ בשני שלישים, שיעור גידול ללא תקדים. תל-אביב קלטתה כשליש מהעלייה, ואוכלוסייתה גדלה מ-21.5 אלף באמצע 1924 ל-40 אלף בקירוב בסוף שנת 1925. שיעור גידול ללא תקדים שאולי אין לו אח ודוגמה בשום עיר בעולם. ואכן עם התרחבות העיר תל-אביב בתקופה זאת והימצאותם בה של אלפי פועלים, חוזרים הדיווחים על סניף "הפועל" תל-אביב. בפרוטוקול של סניף "הפועל" חיפה (ארכיון מכון לבון) מפברואר 1925 נכתב: **"גרוספלד: אני סבור שכ"א מאתנו מעריך כהוגן את חשיבות המכתב שקיבלנו מת"א. עלינו לענות להם תשובה שתעודד אותם."** הידיעה הבאה על הפעילות בסניף, היא בחודש יוני 1925, והפעם בעיתון הפועלים "דבר" שהחל להתפרסם כ-11 ימים לפני כן. ב-12.6.1925 מדווח "דבר": **"בתל אביב קיימת קבוצה ספורטיבית של 'הפועל' הנחלקת לשלוש מחלקות: לאטלטיקה קלה, התעמלות וכדור רגל."** בראשית חודש אוגוסט (4.8.1925) נמסרת ב"דבר" ידיעה מורחבת יותר אודות ההתארגנות

המחודשת: "בימים האלה היתה אספת חברי הקלוב הספורטיבי של 'הפועל' שע"י ועדת-התרבות. הועד הזמני מסר דו"ח מפעולותיו. אליהם נספחים ב"כ הסקציות הקיימות ע"י הקלוב: כדור רגל, התעמלות, אטליטיקה קלה וכו'." לקראת סיום חודש אוגוסט (24.8.1925) מדווח "דבר" במדור ב"תל-אביב" גם על משחק כדורגל שערכה קבוצת הכדורגל המתחדשת של "הפועל" תל אביב: "התחרות בין 'הפועל' ו'בלפור' שהיתה בשבת נגמרה ב-1: 3 לטובת בלפור."

ב-27 בדצמבר 1925 הגיע לארץ-ישראל מברית-המועצות שניאור צירלין (צורי). צורי חיזק ופיתח את סניף "הפועל" תל אביב על כל מחלקותיו במהלך שנת 1926. פעילותו העניפה של צורי הוזכרה בספר "25 שנות הפועל" שהנפיק מרכז "הפועל" בשנת 1951: "בהדרכתו של הח' ש. צירלין (צורי), כמעמל ראשי של 'הפועל' בתל-אביב, גובשו החטיבות המאורגנות הראשונות להתעמלות, אתלטיקה-קלה ולמשחקים, שתוצאותיהן לשנת 1926 סוכמו בנשף הספורטיבי הראשון." לקראת סוף שנת 1926 (28.12.1926) נמסר ב"דבר": "ב-8 על מגרש 'הגיבור' טריינינג של קבוצת הכדורגל."

ספורט פועלים ונוער- הפעילות בסניף הנוער-העובד, 1925-1926: עדות נוספת לחידוש פעילות הספורט בסניף "הפועל" תל-אביב בכלל ופעילות הכדורגל בפרט, בתקופת העלייה הרביעית אנו מוצאים ביומן סניף הנוער העובד בתל-אביב. חשוב לציין, הקמת ההתאגדות הארצית של "הפועל" במאי 1926, נעשתה בזיקה ברורה לנוער-העובד, מועצת היסוד של "התאגדות הפועל" התקיימה בצריף הנוער-העובד בתל אביב. בתקנון שנקבע במועצת היסוד נקבע מפורשות כי "ההתאגדות מתקשרת עם הסתדרות 'הנוער-העובד' לשם עבודה ספורטיבית חזקה." ואכן, במגרש המסדרים של סניף הנוער-העובד (היכן שנמצא כיום גן-מאיר) בתל-אביב שיחקו כדורגל בחורף של 1924-1925. המשחקים מתועדים ביומן סניף הנוער-העובד בתל-אביב (ארכיון מכון לבון) החל מחודש ינואר 1925. כך למשל, בשבת (23.1.1926), מדווח על משחק כדורגל בו "השתתפו 20 חברים ועל שיעור הקבוצה הספורטיבית לחברות בה השתתפו כ-25 חברות"; יום חמישי (4.2.1926); "משחק בכדור רגל השתתפו 14 חברים"; מכתב מחודש יולי 1926 (ארכיון מכון לבון), ששלח שניאור צורי לעיריית תל-אביב (21.6.1926), מבהיר היטב את הקשר הגורדי בין הפעילות הספורטיבית ב"הפועל" ובנוער-העובד באותה התקופה. במכתב נרשם: "הצורך החיוני במגרש ספורטיבי בשביל 'הפועל' הולך וגודל. הקלוב שלנו בתל-אביב מונה 2 פלוגות- האחת בת 300 חבר- פלוגת מבוגרים, והשנייה- בת 400 חבר- פלוגת הנוער העובד."

הצטרפות קבוצת הנוער "אלנבי" לקבוצת הכדורגל של "הפועל" תל-אביב: בחודשים הראשונים של שנת 1927 ישנם דיווחים רבים ב"דבר" אודות הפעילות בסניף "הפועל" תל-אביב בכלל ובקבוצת הכדורגל בפרט. כך למשל, מדווח ב"דבר" ב-13.2.1927 שבאגודת "הפועל" תל-אביב "נפקדו 820 חבר וחברה... בסקציות לכדור רגל של הקלוב משתתפים כמאה... הנוער העובד, אורגנו 2 קב' לכדור רגל (50)". בסוף חודש מרץ (30.3.1927), הצטרפו שחקני קבוצת הנוער "אלנבי" לשורות "הפועל" תל-אביב. חלק משחקני קבוצת הנוער המצטיינת הזאת, שזכתה בשנת 1925 בגביע הארץ-ישראלי, היו קרובים בהווייתם לתנועת-העבודה והחליטו להצטרף ל"הפועל" תל-אביב. על כך מעידה הרשימה שפרסמו חלק מחברי הקבוצה בעיתון "דבר" (3.4.1927): "אנחנו, החתומים מטה- חברי הקבוצה לכדור-רגל בשם אלנבי- מצהירים בזה... כנסיים לשורות 'הפועל' וקושרים את עמדתנו עם תנועת הפועלים המאורגנת בהסתדרות הכללית." זאת ועוד, החברים גם מסבירים את הצטרפותם במניעים האידיאולוגיים הקשורים למסגרת של "ספורט הפועלים": "סיסמת הספורט בארץ, כמו כל העולם, צריכה להיות: ספורט לשם הבראה גופנית ורוחנית! על כן אנו רואים את מקומנו בהתאגדות לתרבות גופנית 'הפועל'." הצטרפותם של השחקנים הצעירים מקבוצת "אלנבי" אכן תרמה רבות להתקדמות מחלקת הכדורגל של "הפועל" תל-אביב מבחינת ההצלחה הספורטיבית, ובשנת 1928 זכתה "הפועל" תל-אביב בגביע הארץ-ישראלי, אך זהו כבר חלק מסיפור אחר.